

2. Пољска у XVI в. Реформација. Жанрови и врсте пољске ренесансне књижевности. Први раноренесансни латинисти

Пољска у XVI веку

Пољску историју у XVI в. карактерише неколико битних чинилаца.

У првој половини века функционише још увек као персонална унија Краљевине Пољске и Велике кнежевине Литве. Историјски назив јој је *Rzeczpospolita* (= република) < *res publica*. Расте политички значај племства – шљахте (*szlachta*) и држава добија карактер **племићке републике** (тзв. „златна слобода“).

Године 1569. у Лублину проглашена је унија двају државних организама и створена је федеративна држава: *Rzeczpospolita Obojga Narodów* (*Res Publica Utriusque Nationis*) = Република (држава) обају народа. Као таква постоји до 1795.

У XVI в. обухватала је већи део територије данашње Пољске и Украјине, целу Литванију и Белорусију, као и делове Летоније, Естоније, Русије, Молдавије, Чешке и Словачке.

У XVI веку владају два последња краља из династије Јагјелона – Зигмунт I Стари (1506–1548) и Зигмунт II Август (1548–1573). После 1574. Пољска је изборна монархија, тј. краљевски престо више се не наслеђује, већ се владар бира у племићком парламенту (*sejm*). Институт избора краља историјски се зове *wolna elekcja* (=слободни избор). Улога краља у извршној власти постепено се смањује, а битне компетенције у њој стиче законодавна власт – сејм. Сентенција једног пољског државника XVI в. гласи: „*Rex regnat, sed non gubernat*“ – краљ краљује, али не влада.

У Пољској XVI в. (до последње деценије и тзв. Брестске уније 1596) влада верска толеранција. Историјска коегзистенција католицизма и православља проширена је новом појавом – протестантизмом.

Реформација у Пољској

Реформација у пољским земљама трајала је од 20-их година XVI до половине XVII в. Иако доста распрострањена међу културном елитом тога доба, то није била масовна општедруштвена појава: обухватала је само више и средње слојеве друштва, и то углавном грађанство немачког порекла и племство. У Пољској није било сељака протестаната. Позиција Римокатоличке цркве заправо никада није озбиљно уздрмана.

Географски се распростирала углавном само на градове северне и западне Пољске, као и на крајеве око Кјелца и Лублина.

Краљ и државни апарат били су привржени католицизму, а реформација није имала моћне покровитеље. Само су у Литви неки великаши финансијски помагали реформацију.

Припадност верским заједницама – па тако и протестантизму – међу племством доживљавала се као приватна ствар и део „златне слободе“.

У Пољску је најпре стигло *лутеранство*, а затим и *калвинизам*. Из калвинистичке заједнице 60-их година издвојио се покрет тзв. **пољске браће**, често називане **аријанцима**. Они су антиринитаристи, тј. не признају догму о Св. Тројству.

У култури је пољска реформација оставила богату углавном религиозну књижевност на пољском језику, што је значајно допринело формирању књижевног језика. Под окриљем реформације настао је први интегрални превод Св. Писма – тзв. *Брестска библија* (*Biblia Brzeska*, 1563), један од првих превода на савремене европске народне језике. Реформација је у свом окриљу развила политичку и полемичку књижевност.

Реформација је оживела издаваштво: у XVI в. било је чак 20 протестантских штампарија.

Нарочиту улогу реформација је одиграла у развоју школства, углавном средњег. Познате су биле протестантске гимназије у Торуњу и Гдањску. Снажно су деловале и две високошколске установе – академије у Лешну (чешка браћа) и нарочито Ракову (пољска браћа).

Многи истакнути пољски књижевници били су протестанти, а међу њима је најпознатији Миколај Реј.

Реформација у Пољској угушена је половином XVII в. после рата са Швеђанима.

Жанрови и врсте пољске ренесансне књижевности

У пољској ренесансној књижевности присутна су сва три рода.

Из средњег века пољска ренесанса наследила је тематску поделу на духовну (сакралну) и световну (секуларну) књижевност. Разлика је у томе што, у складу с новим временом, примат стиче **световна књижевност**.

Ренесанса је пољској књижевности донела и успостављање нововековне световне драме, посебно **трагедије**.

Жанровска пирамида употпуњује се оживљавањем неких античких врста.

1. Песнички жанрови

- **елегија** – наративна песма озбиљног, најчешће меланхоличног расположења; тематски разноврсна;
- **трен** – ламент, жалопојка;

- **эпитаф** или **елога** – кратак надгробни запис;
- **панегирик**;
- **эпиталам** – свадбена песма;
- **фацеција** – шаљиви наратив (може бити и у прози) с поентом;
- **фиглик** – сродан фацецији, али сажетији, сатиричан, некад „мастан“ и по правилу у стиху;
- **фрашка** – „ситница“; краћи стиховани наратив, сродан античком *эпиграму*; базира се на добром запажању; може садржати лирску рефлексију;
- **сатирична поема** – епски наратив у стиху (тринаестерац) поучног карактера.
- **querimonium (querella)** – врсте поучне политичке и пригодне поезије: најчешће је у питању жал персонификоване отаџбине-мајке на недостатке своје деце...

2. Прозни жанрови

- **апофтегма** – краћи наратив у прози (премда може бити и у стиху), грађен око мудре и језгровите изреке, често приписиване знаменитим људима;
- **новела**;
- **спекулум** (од лат. *speculum* = огледало) – књиж. форма која под истим насловом обједињује више тематски разноврсних текстова у којима се неко питање разматра из више углова; средњовековног је порекла;
- **дневник** (*diarius*)

У домену сакралне књижевности нарочито су биле популарне **библијске приче** – прозне парафразе делова канонског текста Св. Писма.

Пољска латинска књижевност ране ренесансе

Као и у књижевности средњег века, и у ренесансној пољској књижевности постоји дуалитет језичког израза. У употреби су латински и пољски језик. Стицајем околности, ренесансне идеје почеле су да се посредују најпре у делима на латинском језику.

Први раноренесансни пољски латинисти (XV/XVI в.)

Павел из Кросна (Paulus Crosnensis, између 1470. и 1474–1517) био је то професор Краковске академије, филолог и песник који је писао под псеудонимом Ruthenus. Потписао је из Кросна, из средине градског патрицијата. Студирао је на Универзитету у Грајфсвалду, а титулу магистра стекао је 1506. у Кракову. 1507–1516. био је професор класичне књижевности и наставник једног броја значајних пољских песника – поред осталих Јана Дантишека и Јана из Вишлице. Занимала га је нарочито класична поезија, па је са својим студентима читао и тумачио Вергилијева и Овидијева дела. У властитим делима демонстрирао је добро познавање латинске версификације и античке књижевности, али као песник није био ни оригиналан, ни самосталан. Осцилирао је између *религиозне* и *панегиричне* тематике, користећи сваку згодну прилику да изрази дивљење и поштовање према истакнутим личностима...

Писао је углавном пригодне песме – нпр. о женидби краља Зигмунта I Старог с Барбаром Запољом (*Epithalamion... Sigismundi regis Poloniae nobilissimaeque Barbarae*, 1512), слави пољског оружја у различитим ратним походима или поему о краљевом сусрету с Хабзбурзима (*Carmina... de felicissimo reditu ex Vienna austriaca... Sigismundi regis Poloniae*, 1515).

Ипак, Павел из Кросна није се много уздигао изнад књижевне осредњости.

Јан из Вишлице (Jan z Wiślicy, Ioannes Visliciensis, око 1485 – око 1520) био је студент Павла из Кросна. Није поседовао формалну вештину свога учитеља, али био је оригиналнији у избору тема.

Стогодишњицу битке код Грунвалда (пољска победа над крсташима) обележио је тротомном епопејом *Bellum Prutenum* (*Пруски рат*, 1516). Замисао му је била да свом делу да поучан, васпитни карактер – да младе читаоце подсети на подвиг предака. Аутор је настојао да његова епопеја има учени карактер. Пажљиво је читао дела античких писаца и текст је претрпао подацима из њих.

Миколај Хусовски (Mikołaj Hussowski, Hussowczyk, z Hussowa, Nicolaus Hussovianus, између 1475. и 1485 – после 1533) био је католички свештеник, јавни бележник Велике кнежевине Литве, а као песник припада пољској и белоруској националној књижевности.

Родио се у Хусову у близини Лањцута. Нема података о његовом образовању. Био је дворанин плоцког бискупа и дипломате Еразма Ћолека и с њим је једно време провео у Риму. Тамо је и настало његово главно дело – обимом знатна поема *Carmen de statura, feritate ac venatione bisonis* (Песма о изгледу, дивљини и лову на бизона, 1523) познату под скраћеним насловом *Carmen de bisonis* (Песма о бизону).

Најпре о предмету поеме. Европски бизон, пољ. *żubr*, становник је још увек Бјаловјеске прашуме (исток Пољске и запад Белорусије).

Овако га је представио Хусовски у издању поеме из 1523:

Папу Лава X, страственог ловца, понеле су приче његових пољских гостију и заинтересовао се за непознату животињу. Ћолек је из Пољске поручио препарираниог бизона, а Хусовском наредио да напише поему...

Папа је убрзо умро, за њим и бискуп Ћолек, а Хусовски је довршио своју поему, посветио је краљици Бони (Сфорца), другој жени Зигмунта Старог, и штампао у Кракову.

Реч је о веома оригиналном делу несумњиве књижевне вредности. То није само веран опис бизона, већ и тадашњих пољских шума с подацима о материјалној култури и сценама из лова. Поред запажања о пределима и књижевних описа природе, највредније у овом делу су лични доживљаји из лова на бизона. У поеми нема уобичајеног мноштва митолошких симбола, казивање је природно и непосредно.

На крају свога дела Хусовски позива на акцију против Турака, што је био циљ Ћолекових дипломатских напора, али и став папе Лава X.

Хусовски је аутор још неких пригодних дела, међу којима треба поменути епиникион (песма о победи) о успеху војске Велике кнежевине Литве против кримских Татара из 1524. под насловом *Nova et miranda victoria de Turcis mense Iulio* (*Нова и изузетна победа над Турцима у месецу јулу, 1524*).